

Abecední řazení v češtině

Při vytváření rejstříku a při řazení hesel je třeba znát zásady abecedního řazení v češtině. Ty specifikuje státní norma ČSN 97 6030 z roku 1994, která stanovuje zásady abecedního zpracování ručního i počítačového. Textové jednotky (rekordy, záznamy) jsou řazeny na základě porovnání tzv. **prvků řazení**, z nichž každý může sestávat z více slov. Základní prvek řazení se nazývá **heslem**, další prvky řazení pak **podhesly**. První slovo hesla se nazývá **pořadatelem**. Některá hesla mohou být významově upřesněna ještě tzv. **doplňkem**, který rozhoduje o dalším řazení totožných hesel a který se od hesla odděluje čárkou či pomlčkou nebo je uveden v závorce (z formálního hlediska řazení je doplněk jen podheslem). Například ve spojení **NOVÁK, Jan (1953): *Zatím dobrý*** je **NOVÁK, Jan** heslem, ***Zatím dobrý*** podheslem a rok narození **(1953)** doplňkem (v rejstříku může být uvedeno několik Janů Nováků). Grafická úprava (použití verzálek, různé typy písma, interpunkční znaménka) by od sebe měla odlišovat jednotlivé prvky řazení (doplněk hesla lze kupříkladu uvádět kurzivou či v závorce apod.).

Abecední řazení se realizuje porovnáváním jednotlivých prvků řazení a jejich postupným uspořádáním. Prvky řazení se porovnávají postupně podle jejich jednotlivých částí. Skládá-li se prvek řazení z několika částí, řadí se postupně podle jednotlivých částí, přičemž se nerozlišuje věcný význam části prvku řazení. Skládá-li se prvek řazení z několika slov, řadí se postupně podle jednotlivých slov.

Příklad: proud střídavý > proudění > slovník jazykový slovníkářství

1. krok řazení: standardizovaná národní abeceda

Při řazení se uplatňuje tzv. **standardizovaná národní abeceda**. Je to v podstatě česká abeceda, bez písmen **ď**, **ť**, **ň** a bez dlouhých samohlásek. Několik mezer se pro potřeby řazení spojuje v jednu, která pro potřeby řazení předchází písmeno **a**. Po standardizované abecedě následují číslice a dále interpunkční a speciální znaky. Pořadí jednotlivých písmen a znaků při řazení zachycuje následující tabulka:

a	b	c	č	d	e	f	g	h	ch	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	ř	s	š	t	u	v	w	x	y	z	ž
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	.	,	;	?	"	;	-		/	\	()	//	[]	<	>	{	}	&	£	§	%	‰	\$	=	+	*	#	~	~	~	=
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--	---	---	---	---	----	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	---	---	---	---	---	---	---	---

Písmena s diakritikou, která nejsou zde uvedena, se řadí jako písmena bez diakritiky (například pro češtinu):

Písmeno	á	ď	é	ě	í	ň	ó	ť	ú	ů	ý
Řadí se jako	a	d	e	e	i	n	o	t	u	u	y

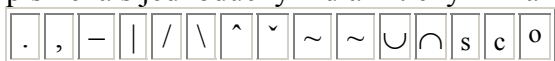
2. krok řazení: diakritická znaménka a indexy

Pokud nepostačí k rozlišení dvou slov písmena standardizované národní abecedy, přerovnají se ve druhém kroku pouze hesla považovaná v prvním kroku za identická podle diakritických znamének (tzv. **podřazení**). Písmena s diakritikou mají tedy *sekundární řadící platnost*. Setkají-li se u téhož písmene diakritická znaménka různého druhu v jinak totožných slovech, přihlíží se především k poloze diakritického znaménka vzhledem k základnímu písmenu. Řadí se v tomto pořadí:

- písmeno s diakritickým znaménkem nahoře,
- písmeno s diakritickým znaménkem dole,
- písmeno s diakritickým znaménkem vzadu,
- písmeno s diakritickým znaménkem vpředu,
- písmeno s diakritickým znaménkem uvnitř písmene nebo přes písmeno.

Nelze-li se rozhodnout podle polohy diakritického znaménka, rozhoduje počet a tvar diakritických znamének u daného základního písmene. Nejčastěji se vyskytující diakritická znaménka se řadí v tomto pořadí:

- písmena s jednoduchým diakritickým znaménkem v tomto sledu:

- písmena s dvojitým diakritickým znaménkem v tomto sledu:

- písmena s trojitým diakritickým znaménkem [.:]

Apostrof (') se posuzuje jako diakritické znaménko za písmenem (případně před písmenem).

Písmena, u nichž jsou uvedeny indexy a/nebo exponenty se sekundárně řadí jako písmena s diakritickými znaménky.

Příklady:

dítě → divák

páv → pavéza → pávice

šije → šije → šikula

pláně → plánička → plaňka → plankton → plášť → plat → plát

C → C → °C

X → X^C → X_B → X_B^C

Další pravidla

Malá a velká písmena

Norma výslovně uvádí, že velká a malá písmena mají stejnou platnost. Přesto může nastat situace, kdy jsou dvě hesla v rámci prvního i druhého kroku třídění nerozlišitelná, a přesto se liší užitím velkých a malých písmen. V tomto případě řadíme malé písmeno před velké. Tedy např. aBC → Abc → ABC → ABC.

Písmena z jiných abeced a ligatury

Písmena z jiných abeced než z latinky (např. cyrilská, řecká, hebrejská, arabská), řadí se podle jejich přepisu do latinské abecedy, tzv. transliterace, stanovené normami ISO 9, ISO 233, ISO 259 resp. ISO 843/R. Např.

CYBOPOB řadí se jako Suvorov

α řadí se jako alfa

β částice řadí se jako beta částice

Německé ostré ß řadí se a přepisuje se jako ss (Fußball => Fussball)

Ligatury se řadí jako samostatně psaná písmena (např. Æ => ae).

Číslice

Čísla – číslice a skupiny číslic (vč. případných desetinné tečky nebo čárky a znaménka mínus) se řadí podle numerické hodnoty celého čísla (např. -9,8 → 2 → 12 → 123). Pokud však číslice tvoří pořadatel hesla řadí se jako znaky (tedy např. 1 → 12 → 123 → 2).

Interpunkční znaménka, značky, obrazce

K interpunkčním znaménkům a značkám, které jsou součástí hesla (např. Novák, Jan – skladatel), se obecně při řazení nepřihlíží. Teprve v případě, že jsou hesla stejná a liší se jen interpunkcí, pak se tato hesla pořadí podle interpunkce. Uplatňuje se při tom následující pořadí:

interpunkční znaménka	. , ; ? ! : " všechny uvozovky
závorky a oddělovací znaménka	/ \ () // [] < > { }
ustálené značky	& £ § % ‰ \$
lineární značky a obrazce (nejprve složené z úseček, pak z křivek, resp. z křivek a úseček – v obou případech vzestupně podle počtu čar, a to nejprve nekřížící se čáry a pak křížící se čáry)	= . + X * * ~ ≈ ≅
plošné značky a obrazce (podle počtu úhlů nebo cípů)	△ ▽ □ ◇ ★ ✱

V případě, že samotná znaménka, značky nebo obrazce mají funkci hesla, řadí se za konec abecedy, resp. za číslice v pořadí uvedeném v předchozí tabulce.

Jsou-li znaménka, značky nebo obrazce součástí vzorce, řadí se tento vzorec důsledně podle následnosti všech svých grafémů. V tomto případě se v něm vždy uplatní všechna diakritická i interpunkční znaménka i všechny indexy. Řadí se tedy např. $a \rightarrow a - \rightarrow a - b \rightarrow \acute{a} \rightarrow \ddot{a} \rightarrow a_b$.

Literatura

ČSN 97 6030, *Abecední řazení*. 1994

OLŠÁK, P.: *Program csr (Czech SoRt) – abecední řazení podle normy*, Zpravodaj CSTUGu, 1994, č. 3, ss. 126–140 (v PDF na adrese <http://bulletin.cstug.cz/bul943.shtml>)

KOLKA, M.: *Abecední řazení v češtině*, www.fit.vutbr.cz/~kolkam/izp/abeceda.html#tab1, říjen 2005